

Utjecaj Konstantinova „obraćenja“ na rast društvenog položaja biskupâ: koja strana se više okoristila?

Tomislav **VIDAKOVIĆ**

Kršćanski centar "Riječ Života", Zagreb

tomislav.vidakovic1@gmail.com

UDK: 261.7:262.5
Pregledni rad
Primljeno: 7. 2008.
Prihvaćeno: 9. 2008.

Sažetak *Cilj ovog članka je odgovoriti na pitanje jesu li se Konstantinovima „obraćenjem“ na kršćanstvo okoristili više biskupi ili sâm Car. Nastojeći obuhvatiti i prikazati sve bitne čimbenike zaista kompleksnog povijesnog konteksta, a pazeći da zadrži fokus na najkonkretnijoj potrazi za odgovorom, autor je, uz pomoć mišljenja relevantnih stručnjaka, pokušao dati rješenje koje bi u najkraćim crtama moglo glasiti: Konstantinovima „obraćenjem“ biskupi su postali društvena elita Rimskog Carstva, što je Car spretno naplatio svojom kontrolom nad njihovim radom, iz koje su se postupno djelomično oslobodili zapadni biskupi (dakle, koristeći novonastalu situaciju), dok su njihovi istočni kolege sve više dolazili pod kontrolu države.*

Ključne riječi: *Konstantin, biskupi, Crkva, društveni položaj*

Uvod

Crkvena povijest puna je različitih zanimljivih ličnosti i prevrata koji su u većoj ili manjoj mjeri utjecali na njen daljnji tijek. Među najznačajnije ličnosti, u tom smislu, svakako spada car Konstantin Veliki, a među najznačajnije događaje njegovo „obraćenje“ na kršćanstvo.

To dramatično „obraćenje“ je, naravno, utjecalo na zapravo sve sfere do tada progonjene, ali žilave i životne mlade kršćanske Crkve. U ovom članku pozabavit ćemo se pitanjem kako je to veliko „obraćenje“ utjecalo na društveni položaj

kršćanskih biskupa; je li se tim novonastalim međuodnosom više okoristio car Konstantin ili biskupi. To pitanje je uvijek aktualno, jer je Crkva u neprestanom međuodnosu sa svim društvenim strukturama, pa tako i s državom, te je potrebno uvijek iznova preispitivati prikladnost načina i dubinu odnosa koji je postignut, ili na kojemu se radi.

Članak ima tri glavna dijela. U prvome je ukratko predstavljen položaj biskupa u prva tri stoljeća, unutar povijesnog konteksta. Drugi dio članka predstavlja u glavnim crtama sâmog Konstantina, njegovo „obraćenje“ i općenite posljedice toga na Crkvu. U trećem, zadnjem i glavnom dijelu, predstavljen je konkretan utjecaj spomenutog „obraćenja“ na položaj biskupa u Rimskom Carstvu, gdje se, kroz navođenje i osvjetljavanje ključnih premisa, uzimajući u obzir različita mišljenja stručnjaka, nastoji doći do zadovoljavajućeg i što preciznijeg odgovora na u naslovu naznačeno pitanje. Unaprijed naglašavam da će, zbog okvira članka, mnoge teme biti samo površno dotaknute.

Položaj biskupa u prva tri stoljeća kršćanstva

Počeci Crkve

Od svojih sâmih početaka, kršćanstvo nije postojalo samo kao nekakvo učenje, nego je poprimilo i institucionalni, odnosno organizirani oblik, kako bi se učenje koje je propagirao njegov utemeljitelj, Isus Krist, očuvalo i proširilo. Krist je utemeljio vidljivu Crkvu s apostolima kao učiteljima i upraviteljima (usp. von Campenhausen, 1969:14; usp. također npr. Mt 28,16-20; Mk 3,14-19; Lk 6,13-16). Također je pozvao i poslao još sedamdesetoricu (usp. Lk 10,1ss). U novozavjetnim spisima spominju se također i proroci, poslužitelji (đakoni), nadglednici (biskupi), evanđelisti, pastiri, učitelji i drugi (usp. npr. Dj 11,27; Ef 4,11; 1 Tim 3,1.8). Pomalo su prepoznavani ljudi koje je Krist pozvao i opremio da budu službenici Njegova Tijela – Crkve, a otpušteni su u službu nakon molitvene geste polaganja ruku na njih (usp. Schaff, 1996a:484-485; usp. također npr. Dj 13,3).

Progonstva i nepriznatost od strane države

Od sâmih početaka pa sve do Konstantinova reskripta o vjerskoj toleranciji (313. godine), kršćanska je Crkva bila pod prijetnjom progona od strane Židova, pogske svjetine i državnih vlasti Rimskog Carstva. Progoni se nisu događali neprestano, niti su bili uvijek jednakog intenziteta i opsega.¹ Među najveće progone

---

¹ Ovo je važno uzeti u obzir jer se vrlo često ima suprotno mišljenje. Situaciju vrlo dobro oslikava primjer kada je upravitelj Plinije Mlađi upitao cara Trajana što da radi s kršćanima (da li da ih uopće progoni i, ako da, kako). Iz tog primjera se jasno vidi da progonstva nisu bila redovita i uhodana

ubrajaju se Neronov, 64. godine (samo na području Rima), te dva opća progona (na području cijelog Carstva), Decijev, 250. godine, i Dioklecijanov, 303. godine (usp. Franzen, 1983:44-50). Iako su između progona postojala i relativno duga razdoblja kakvog-takvog mira, kršćanstvo je sve do Konstantinova vremena (oko 313. godine) bilo nedopuštena religija (usp. Franzen, 1983:45), tako da je unutrašnji život i razvoj Crkve bio uvelike obilježen spomenutim vanjskim pritiscima. Ipak, Crkva se i organizacijski razvijala, tražeći najbolje načine da odgovori izazovima vremena, a ostane vjerna nauku svoga Utemeljitelja i njegovih apostola.

Faze razvoja nauka o crkvenom autoritetu i važnosti biskupa

Razvoj nauka o crkvenom autoritetu je vrlo kompleksna tema, kojoj ćemo ovdje, zbog okvira radnje, samo površno pristupiti, kako bismo istakli najvažnije činjenice na koje će se kasniji postkonstantinski razvoj biskupske službe i njezine važnosti nadovezati. Najveći naglasak stoga ćemo staviti na prikaz važnosti biskupa u pretkonstantinskom periodu.

Prije svega, važno je reći da je u rano doba Crkve postupno došlo do podjele vjernika na tzv. klerike (službeno svećenstvo) i laike (obične vjernike), umjesto jednostavnog novozavjetnog identiteta svih kršćanskih vjernika kao Božjeg "kraljevskog svećenstva" (usp. 1 Pt 2,9; Otk 1,6): "Ideja i institucija posebnog svećeništva, odvojenog od ljudi, [...] nezamijećeno je došla od židovskih i poganskih ostataka i analogija u kršćansku Crkvu." (Schaff, 1996b:123). Od 2. stoljeća se može pratiti velika promjena u crkvenoj organizaciji, tako da se čini kao da je, nakon kratkog razdoblja apostolske crkvene organizacije, trostruko židovsko svećenstvo (veliki svećenik, svećenik i levit) pomalo zamijenjeno službama biskupa, svećenika (starješine) i đakona (usp. Schaff, 1996b:123; von Campenhauzen, 1969:97),² a općenito se drži da je biskupska služba nastala kao nastavak ili zamjena za apostolsku službu (usp. Schaff, 1996b:141-142). Neprestana prijetnja progonstava i različite hereze nametali su Crkvi potrebu za jasnijom centralizacijom, a biskupi su bili ti koji su kršćanstvu kao pokretu davali koheziju i stabilnost (usp. Drake, 2002:103). Razvoj biskupske službe (episkopata) bi se u najkraćim crtama mogao predstaviti u tri faze, vezano uz svoje najznačajnije teoretičare: biskupe Ignacija Antiohijskog (†107), Ireneja Lionskog (†202), te Ciprijana Kartaskog (†258).

Biskupska služba (episkopat) se kao različita od starješinske službe (prezbiterat) prvi put pojavila u pismima Ignacija Antiohijskog, na način da postoje

---

pojava (usp. Drake, 2002:92-93).

² Postojale su još mnoge druge niže službe ili stupnjevi svetog reda: podđakoni, čitači, akoliti, egzorcisti itd. (usp. Schaff, 1996b:131).

tri stupnja svetog reda (biskup, starješina i đakon), od kojih je biskupski najviši (usp. Schaff, 1996b:144-145).³ Ignacije je biskupa gledao kao (jednog)⁴ namjesnika Kristova u lokalnoj zajednici, kojemu se svi moraju bezuvjetno pokoravati i ništa ne činiti bez njegova dopuštenja. Zbog toga je apostazu (otpad) od biskupa smatrao apostazom od Krista (usp. Schaff, 1996b:146.). Specifičnost Ignacijeva pogleda sastoji se u sljedećim točkama: 1) biskup je “glava i središte” (samo) lokalne zajednice, a ne predstavnik cijele Crkve; 2) biskup je “namjesnik Kristov”, a ne nasljednik apostola; 3) nema nikakvih razlika u vlasti među biskupima; nikakvog traga nekakvom primatu (usp. Schaff, 1996b:148).⁵

Druga faza razvoja episkopata je vidljiva kod Ireneja, poznatog borca protiv gnostičkog krivovjerja. Specifičnosti njegova pogleda mogu se sabrati u sljedeće točke: 1) biskup ima vlast nad širim područjem (dijecezom), a ne samo nad svojom lokalnom zajednicom; 2) biskup je nasljednik apostola i time jamac jedinstva i čistoće Crkve, nasuprot heretičkim raskolima i zastranjenjima; 3) biskupi “izvornih apostolskih” Crkava, osobito rimski, su važniji i uzvišeniji od ostalih biskupa, jer su uvjerljiviji čuvari apostolskog nauka, kroz “neprekinuto biskupsko nasljeđe” (usp. Schaff, 1996b:149; von Campenhausen, 1969:171).

Treća faza razvoja episkopata vezana je uz Ciprijana. On predstavlja vrhunac razvoja episkopata u trećem stoljeću. Na neki način je izjednačio biskupa s Crkvom i govorio je da “onaj koji nije s biskupom, nije u Crkvi”. Njegov pogled na važnost biskupa ukratko bi se mogao prikazati u nekoliko točaka: 1) biskup ima vlast nad dijecezom; 2) biskup je “nositelj Duha Svetog, koji ide od Krista apostolima, a od njih po zaređenju biskupima”; 3) biskupi su “stupovi jedinstva Crkve”; 4) među biskupima postoji “solidarno jedinstvo” episkopata, na način da svaki u svojoj dijecezi i svaki u isto vrijeme u sebi predstavlja “cijelu službu” biskupa (usp. Schaff, 1996:150-151; von Campenhausen, 1998:60).

Ovime završavamo kratki pregled razvoja biskupskog autoriteta u pretkonstantinskom razdoblju. Sad ćemo se ukratko upoznati s temeljnim Konstantinovima biografskim podacima, te osnovnim činjenicama vezanim uz njegovo prihvaćanje kršćanstva, kako bismo izgradili stabilnu platformu za prikaz utjecaja konstantinskog „obraćenja“ na rast društvenog položaja biskupa.

³ Temeljna poruka tih pisama je bila poticaj na poslušnost biskupu koji je jedina garancija za čistoću nauka i jedinstvo Crkve napadane judaističkim i doketističkim herezama.

⁴ Uvjerenje da treba biti jedan biskup u jednoj zajednici naziva se monarhijski episkopat i to je također počelo s Ignacijem. Usp. von Campenhausen, 1969:97.

⁵ U svakoj od ove tri specifičnosti navedena je, za usporedbu, oznaka episkopata kakav se kasnije pojavio.

Konstantinovo „obraćenje“

Konstantin

Konstantin se rodio u Nišu, u današnjoj Srbiji, oko 274. godine, od oca Konstantina Klora, vojskovođe i zapovjednika rimske pokrajine Galije, i majke Helene (usp. Hellwig, 2005:260; Murphy, 1967:226).⁶ Mladost je proveo u Nikomediji na Dioklecijanovu dvoru. Kad ga Dioklecijan, nakon svog odreknuća od vlasti 305. godine, nije postavio za cezara, a njegova oca za glavnog augusta, povukao se k ocu u Galiju. Nakon očeve smrti, 306. godine, u Britaniji ga je vojska izvikala za cara (usp. Grant, 1994:23). Diplomatskom mudrošću i vojnom silom upravljao je Galijom i Britanijom, sve dok nije odlučio poraziti suparnika Maksencija i osvojiti grad Rim. Tako je 312. godine, nakon poznate bitke kod Milvijskog mosta, osvojio grad Rim, postavši vladar zapadnog dijela Rimskog Carstva, uz Licinija, koji je vladao istočnim dijelom Carstva (usp. Grant, 1994:38.). Godinu dana kasnije, 313. godine, zajedno s Licinijem proglašava kršćanstvo dopuštenom religijom (religio licita),⁷ takozvanim Milanskim reskriptom.⁸ U borbi za prevlast na cijelom području, 323. godine je porazio Licinija i postao vladar oba dijela Carstva (usp. Latourette, 1999:91).⁹

Bio je prvi rimski car koji se aktivno uključio u rješavanje mnogih kršćanskih pitanja i sporova. Jedan od vrhunaca njegove karijere, u tom smislu, svakako je činjenica da je 325. godine sazvao prvi opći crkveni sabor u Niceji i predsjedavao mu, te tako utro put iznimno bliskim i nerijetko konfliktnim odnosima države i Crkve, što se u povijesti naziva cezaropapizmom (usp. Jedin, 2001:457-458). Krstio se tek na samrtni 337. godine, i to od strane kontroverznog arijevske biskupa Euzebija Cezarejskog (usp. Jedin, 1995:16-17). Iako nije živio uzornim javnim i privatnim životom, zbog njegove zasluge za proglašenje kršćanstva religijom ravnopravnom svim ostalima u Rimskom Carstvu, istočne Crkve ga časte kao sveca i "jednakog apostolima" (usp. Popović, 1992:458).

---

⁶ Kalkulacije o vremenu Konstantinova rođenja idu čak do 288. godine. Usp. "Constantine the Great", 1966:334.

⁷ Istina, car August Galerije je 311. godine izdao edikt kojim kršćanima nije dao potpunu vjersku slobodu, ali je objavio prema njima opreznu snošljivost, te dao određena građanska prava. Bio je to ipak veliki korak prema onome što se dogodilo 313. godine. Usp. Orlandis, 2004:31.

⁸ Premda se često može čuti kao naziv dokumenta Milanski edikt, važno je reći da taj dokument nije po svojoj naravi edikt, nego samo reskript (otpis). Stručnjaci kažu da nije predan javnosti kao edikt jer se Konstantin i Licinije nisu prerano htjeli sukobiti s Maksiminom Dajom, upraviteljem jednog dijela Istočnog Carstva, koji je bio poznat kao progonitelj kršćana. Usp. Murphy, 1967:226.

⁹ Rimsko Carstvo se tada prostiralo oko cijelog Sredozemlja i sjeverno prema većem dijelu današnje Europe.

Konstantinovo "obraćenje"

Prije bitke kod Milvijskog mosta ispred Rima, Konstantin je doživio nešto što ga je potaklo da se okrene kršćanskom Bogu. Njegovo "obraćenje",¹⁰ bez obzira na sve poteškoće koje se uz njega vežu, definitivno predstavlja jedan od ključnih događaja koji su dalekosežno usmjerili povijest svijeta, a napose kršćanstva (usp. Noll, 1997:50; Franzen, 1983:51). Ono što je još za Tertulijana (†240) bila "proturječnost u pojmovima", postalo je stvarnost: jedan car je postao kršćanin (usp. Pelikan, 1997:64-65).

Sâm događaj Konstantinova "obraćenja" mogao bi se u najkraćim crtama opisati ovako:

U proljeće 312. [...] prijeđe Konstantin Alpe da bi potisnuo Maksencija iz Italije i osvojio Rim. [...] Na milvijskom mostu kraj Rima sukobi se s vojnički znatno nadmoćnijim neprijateljem. Pritisnut sa svih strana i nesiguran kako će bitka završiti, obraća se on kršćanskome Bogu za pomoć; u toj njegovoj odluci učvrstilo ga je i noćno priviđenje: ukazao mu se na nebu križ na kojem je pisalo: "U ovom pobjedi". Kad je nakon toga 28. listopada 312. izvojevao sjajnu pobjedu nad Maksencijevim četama, činilo mu se da taj uspjeh pokazuje koliko je Krist silan, a kršćanska vjera nadmoćna (Franzen, 1983:51).

Od početka svog vladanja u Rimu, Konstantin je pokazao da svoje novo religiozno opredjeljenje vidi kao "obnovu i osnaženje, a ne uništenje, svega što je bilo vrijedno u grčko-rimskoj kulturi" (Barnes, 1992:646). Da je njegovo religiozno opredjeljenje novo, vidljivo je iz toga što po trijumfalnom ulasku u Rim nije otišao prinijeti žrtvu Jupiteru, kako su to njegovi prethodnici redovito činili (usp. Barnes, isto), a da u tome ne vidi potpuni prekid sa svime starim, jasno je vidljivo iz natpisa koji je stavio na svoj kip (kojemu je u ruci bio križ), podignut u Rimu prilikom proslave svog pobjedonosnog ulaska u taj grad: "Po ovome spasiteljskom znaku [...], spasih i oslobodih vaš grad od jarma tiranina, i vratih senatu i narodu rimskom, sad oslobođenom, staru slavu i sjaj" (Euzebijije Cezarejski, Povijest Crkve 9.9.10-11; citirano prema Pelikan, 1997:67.).

Ako se uzme u obzir da je do kraja svog života Konstantin zadržao naslov vrhovnog svećenika poganske rimske državne religije (pontifex maximus), vrlo je vjerojatno da je dugo vremena nakon "obraćenja" njegovo vjersko uvjerenje bilo ono što stručnjaci u ovom kontekstu nazivaju "solarni sinkretizam", odnosno

¹⁰ Riječ "obraćenje" u kontekstu eventualnog vjerskog iskustva koje se dogodilo Konstantinu, uvijek ću stavljati u navodnike, iz jednostavnog razloga što taj dio njegove biografije smatram spornim, jer (uistinu) obraćena osoba donosi plodove obraćenja (usp. Dj 26,20; usp. također Mt 3,8, itd.), što je u Konstantinovu slučaju vrlo sporno (u čemu se slažu mnogi znanstvenici). Vjerujem da će se kroz daljnji tijek ovog članka jasno vidjeti razlog moje suzdržanosti.

poistovjećivanje Krista i boga Nepobjedivo Sunce - Sol Invictus (usp. Kovačić, 2004:76-77.).¹¹ Čini se, zapravo, da Konstantin nije doživio radikalni prijelaz s praktično življenog poganstva na praktično življeno kršćanstvo, nego je više prešao, kako je rekao Ramsay MacMullen, "sa zamagljenih rubova jednog na rubove drugog" (MacMullen, 1969:111; citirano prema Pelikan, 1997:65).

Car postaje zaštitnik i pokrovitelj Crkve

Kako mu je moć rasla, Konstantin je sve otvorenije podupirao kršćanstvo. Tako je biskupima dao autoritet sudaca na području njihovih biskupija (u civilnim raspravama koje su se ticale kršćana); crkvene službenike je oslobodio od plaćanja poreza; crkvenim udrugama je dao pravnu osobnost i dopustio im da posjeduju zemlju i oporučno primaju nasljedstva (čak i kada se radilo o samo usmenoj oporuci/želji darovatelja); financijski je podupirao siromašne; dao je izgraditi nekoliko crkava, itd. (usp. Durant, 1972:656-657; Barnes, 1976:646-647).

S Konstantinom je Crkva postala ne samo ravnopravna drugim religijama Rimskog Carstva, nego je, osobito nakon utemeljenja Konstantinopola 330. godine, postala favorizirana religijska opcija (usp. González, 1987:261). Nastojao je pokazati da prijanja uz kršćanski moral, te je i državne zakone velikim dijelom tako reformirao. Tako je npr. ukinuo smrtnu kaznu razapinjanja, proglasio nedjelju danom odmora, ukinuo dotadašnje takse za celibatarce i obitelji bez djece, ali i otežao rastavljanje brakova, naglašavajući tako svetost te institucije (usp. Barnes, 1992:647).

Osobito je zanimljivo Konstantinovo shvaćanje evangelizacijskog naloga danog Crkvi (koju je sada uzeo u svoju zaštitu). Nije smatrao nužnim promovirati (kršćanski) misionarski rad izvan granica Carstva, nego je smatrao da je najbolja promocija kršćanstva među poganskim narodima vojno ih poraziti i tako pokazati da je "Svemoguć i na strani kršćanskog cara" (usp. Jones, 1978:169).

Utjecaj Konstantinovog „obraćenja“ na status biskupa

Utjecaj konstantinskog „obraćenja“ na organizaciju Crkve bio je zaista golem. Glavne razlike između pretkonstantinskog i postkonstantinskog razdoblja Crkve, s obzirom na crkvenu organizaciju, u biti su dvije: pretkonstantinska crkvena hijerarhija, i na Istoku i na Zapadu, bila je jednostavnija i duhovnija, jer ništa nije

---

¹¹ Tek se car Gracijan, nakon preuzimanja carske vlasti 375. godine, odrekao tog naslova, koji su sve do tada njegovi prethodnici zadržali. Iako je Konstantin službeno ostao vrhovni svećenik državnog kulta, u prilog njegovog „obraćenja“ na kršćanstvo ide činjenica da je državnim službenicima (magistratima) bilo zabranjeno sudjelovati u tradicionalnim kulturnim žrtvovanjima (usp. Orlandis, 2004:32-33).

dugovala državnoj vlasti (usp. Schaff, 1996b:122). Ipak, i takva Crkva je predstavljala tako samostalno i organizirano svećenstvo (osobito preko svojih predstavnika – biskupâ), da je Rimskom Carstvu predstavljala pravi izazov, a Konstantinu velik poticaj da pokuša nad njom steći što je moguće veću kontrolu.

Biskupi postaju visoki državni dostojanstvenici

Od svih crkvenih službenika, od Konstantinova “obraćenja” najviše su koristili biskupi. Uz visoku duhovnu važnost koja im je unutar Crkve progresivno sve više pridavana tijekom prva tri stoljeća (o čemu je bilo riječi u prvom dijelu članka), od Konstantinova vremena sve više im se pridavala i civilna važnost. Drake čak kaže da je to bio “jedan od najvažnijih transfera moći u zapadnoj povijesti” (Drake, 2002:xv). Budući da je Konstantin biskupe izjednačio s najvišim državnim službenicima (usp. Schaff, 1996c:264), prema njima su se svi ostali carski podanici morali odnositi s osobitim poštovanjem (u znak poštovanja, pred njima se trebalo pokloniti dodirujući čelom tlo), što je imalo implikacije i na liturgiju (usp. Adam, 1993:25-26).¹² Budući da su nadgledali čudoređe kako svih ljudi (kršćana), tako i cara (koji se deklarirao kršćaninom), to je nužno dovelo do toga da su utjecali i na javno zakonodavstvo, dok su oni sâmi bili izuzeti iz civilne jurisdikcije te nisu mogli biti dovedeni pred sud kao svjedoci, niti ih se moglo prisiliti da prisegnu na sudu (usp. Schaff, 1996c:264-265).

Njihove su dijeceze (upravna područja, op. prev.) sve više rasle, a njihova moć i dohoci se povećavali. Dominus beatissimus [...] (najblaženiji gospodine, op. prev.), sanctissimus [...] (najsvetiji, op. prev.) ili reverendissimus (najpoštovaniji, op. prev.), Beatitudo ili Sanctitas tua (vaša blagosti ili svetosti, op. prev.), i slični uzvišeni naslovi, ušli su u općenitu upotrebu. Poklecanje, ljubljenje ruku, i slični znakovi poštovanja, počeli su im se iskazivati od strane svih staleža, sve do sâmog cara (Schaff, 1996c:265).

Nije potrebno posebno naglašavati da je sve veća moć (duhovna, društvena i financijska) biskupâ postala veliko iskušenje za postojeće biskupe, kao i mamac za pohlepne i ambiciozne laike i niže svećenstvo, koji su se trsili po svaku cijenu domoći toga položaja. Iako je bilo istaknutih biskupa koji su se odupirali spomenutim iskušenjima,¹³ živeći skromno, često asketski i nerijetko odbijajući da im se

¹² Tako su, u skladu s carskim dvorskim ceremonijalom, biskupe pri svečanom ulasku u baziliku pratili lučonoše, dok su ih drugi poslužitelji kadili tamjanom i dovodili do trona koji je postao sastavni dio namještaja u crkvama koje su bile sjedišta biskupija. Isto tako, biskupi su, ali i kler općenito, počeli nositi svečanu službenu odjeću, u skladu sa svojim novim statusom. Još su se mnoge druge novosti uvele u liturgiju, ali se ovdje nećemo time baviti jer nije bitno za temu ovog članka.

¹³ Bili su to npr. Atanzije, Bazilije, Ambrozije, Augustin, Ivan Zlatousti, Martin Tourski (usp. Schaff, 1996c:266).

ukazuju geste visokog poštovanja, kao što je klanjanje (usp. Adam, 1993:26), očit je razvoj "klerikalne aristokracije", što je, jednako kao što je to bilo i s carskom aristokracijom, imalo za posljedicu udaljavanje vjerskih službenika od običnih ljudi, što je svakako predstavljalo veliko udaljavanje od kršćanskih ideala (usp. González, 1984:134).

Usvajajući administrativnu strukturu Rimskog Carstva, veća gradska središta postaju središta crkvenih provincija ili eparhija – tzv. metropolije¹⁴ – na čelu kojih su bili postavljeni metropoliti, biskupi koji su imali vlast nad drugim biskupima svoje metropolije. To je predstavljalo jasno udaljavanje od (Ciprijanova) načela kolegijalnog episkopata (usp. Jay, 1977:75-76).

Carevo posredovanje u sporu s donatistima i nicejsko rješenje arijevske krize

Naglu preobrazbu (institucije) cara iz progonitelja u zaštitnika Crkve, mnogi su kršćani vidjeli kao čin Božje providnosti, smatrajući da ona koristi Carstvo, odnosno cara "kao ujedinitelja ljudske rase, čineći tako mogućim ujedinjeno i sveopće propovijedanje Evanđelja" (usp. Meyendorff, 1989:29). Iako je takvo ("ujedinjavajuće") shvaćanje cara i Carstva postojalo među kršćanima (napose kršćanskim apologetima) i prije Konstantina (npr. kod Melitona Sardskog i Origena; usp. Pavić i Tenšek, 1993:66, 113), s njegovim se „obraćenjem“ svakako značajno intenziviralo (npr. kod Euzebija Cezarejskog i Ambrozija; usp. Meyendorff, 1989:29-30; von Campenhausen, 1998:64, 106). Premda je različitih sporova i podjela unutar kršćanstva bilo i prije, od konstantinskog se obraćenja na njih počelo gledati ozbiljnije, jer je u pitanju bio ne samo red i mir u Crkvi, nego također i u Carstvu. Konstantin se tako trebao pozabaviti sporovima s donatistima i arijevcima.

Spor s donatistima

U sjevernoj Africi Konstantinova vremena, nastao je shizmatički pokret donatista koji su nazvani po svom glavnom propagatoru kartaškom biskupu Donatu (biskupovao 313.-355.), koji su se, najjednostavnije rečeno, borili protiv toga da crkveni službenici i djelitelji sakramenata budu oni koji su za vrijeme progona na bilo koji način poklekli (usp. Pavić i Tenšek, 1993:157). Donatizam je dobivao sve više pristaša, tim više što je u ovom sporu bio i jak nacionalni element: afrički nacionalizam protiv rimskog imperijalizma (usp. Bruce, 1976:297).

Kad ga je upravitelj sjeverne Afrike, zbog nemogućnosti da sâm riješi spor što se razbuktao među tamošnjim kršćanima, pozvao da se umiješa, Konstantin je "prvi put okusio crkvenu politiku" (usp. Smith, 1976:25). Na traženje donatista

---

¹⁴ Od grč. meter-majka i polis-grad; doslovno dakle, "grad-majka".

da posreduje, Konstantin je 314. godine sazvaio crkveni sabor u Arlesu. Taj sabor ima veliku važnost u crkvenoj povijesti iz barem dva razloga: 1) car je sazvaio sabor svih provincija Zapadnog Carstva i 2) biskupima je omogućio da na sabor mogu doći (besplatno) poštanskim kočijama (usp. Drake, 2002:219). Prvo je pokazalo da je car itekako zainteresiran za unutrašnje crkvene prilike, a drugim potezom je car pokazao da u njegovom političkom sistemu biskupi imaju važno mjesto, te da im je spreman ustupiti i mnoge beneficije, u skladu s tim.

Nakon mnogo početnih popuštanja donatistima, Konstantin je odlučio popudrijeti većinsku "katoličku" stranu (one koji nisu vidjeli veći problem u tome da oni koji su za vrijeme progona pokleknuli, sada budu crkveni službenici i djelitelji sakramenata); drugim riječima: "one koji su željeli mir s dominantnom kulturom, za razliku od onih koji su bili spremni dovesti carski autoritet u pitanje" (usp. Drake, 2002:230).¹⁵ U svakom slučaju, Konstantin se pokazao vrlo taktičan i tolerantan (usp. Smith, 1976:48), premda to nije pomoglo da se spor uistinu okonča (za njegova života).

Nicejski sabor

Usporedo s donatističkom krizom, pojavilo se jedno veliko krivovjerje, arijanizam – nijekanje Kristova božanstva. To krivovjerje je nazvano po svom glavnom propagatoru svećeniku Ariju i bilo je zapravo najveća teološka kriza četvrtog stoljeća (usp. McKim, 1988:14). Premda sâm Konstantin očito nije bio svjestan teološke važnosti pitanja koje je Arije postavio (cijeli je slučaj smatrao "nekorišnom raspravom"; usp. Pelikan, 1975:193-194), ipak je optužba za herezu u vezi s kršćanskim vjerovanjem bila povod opravdanom strahu od destabilizacije cijelog državnog sistema (usp. Drake, 2002:237-238), tako da je 325. godine sazvaio prvi sveopći (uključivao biskupe iz cijelog Carstva) crkveni sabor u Niceji. Iako su, politički gledano, arijevcu zastupali teologiju koja više ide u prilog carevoj dominaciji nad Crkvom,¹⁶ car je popustio odluci većine biskupa u osudi arijevtva i donatizma, i na temelju odluka Nicejskog sabora izdao edikt protiv onih koji nisu pristajali uz ondje svečano proglašen nauk (Sin je istobitan i suvječan Ocu), zabranjujući im okupljanja i zapljenjujući im crkvene zgrade (usp. Pelikan, 1997:68;

¹⁵ S obzirom na dovođenje carskog autoriteta u pitanje, bilo je poznato Donatovo retoričko pitanje: "Što ima car s Crkvom?" Dosta ironično, ako se uzme u obzir da su upravo donatisti tražili carevo posredovanje (usp. Bruce, 1976:297)!

¹⁶ Arijevci su više podržavali izravnu carsku kontrolu Crkve, smatrajući da je car, kao "instrument Božji", glava Crkve na zemlji, dok su zastupnici nicejskog Credea smatrali da su biskupi, kao "Kristovi glasnogovornici", oni koji su od Boga opunomoćeni "podsjetiti, savjetovati i, kad je potrebno, ukoriti Bogom određene vladare", nadređujući tako religijsku vlast državnoj (usp. Williams, 1951:15-16).

Jedin, 1997:17).¹⁷ Ovdje vidimo da Konstantin postaje sve manje tolerantan i sve više zainteresiran za jedinstvo po svaku cijenu, a koliko je taj njegov potez bio dalekosežan, jasno govori činjenica da se slobodno može reći da je taj edikt "poslužio kao osnova za sve kasnije zakone kršćanskih careva protiv hereze" (Doerries, 1960:110; citirano prema Pelikan, 1997:17).

Gradnja Konstantinopola i rast autoriteta rimskog biskupa

Želeći još jasnije izgraditi svoj identitet kao "kršćanskog cara", Konstantin je odlučio osnovati novu "pravu" kršćansku prijestolnicu (jer je Rim bio od davnine poznat kao grad štovanja poganskih bogova i različitih misterijskih kultova, što se, zbog politike vjerske tolerancije, još poprilično prakticiralo u tom gradu), te se 330. godine preselio u obnovljeni grad Bizantium, nekadašnje središte istočnog dijela Carstva, učinio ga novim središtem cijelog Rimskog Carstva i nazvao po sebi: Konstantinopol (usp. Lietzmann, 1964:145). Centralizacija Carstva u Konstantinopolu vodila je povećanju carske kontrole nad Istočnom Crkvom, ali isto tako i tome da rimski biskup postane najvažnija figura na Zapadu, i među klericima i među laicima, te možemo reći da je od tada rimski biskup (papa) počeo sve više svojatati i zemaljsku vlast (usp. "Constantine the Great", 1966:335).¹⁸ Dok su se za položaj rimskog biskupa otada znale voditi i krvave bitke, u Crkvi na istoku Carstva je bila nešto mirnija situacija, vjerojatno i zbog toga što je ondje bila carska prijestolnica, ali i zbog mudrog upravljanja nekih biskupa-patrijarha, npr. Grgura Nazijanskog (usp. Schaff, 1996c:267).

Euzebije Cezarejski

U proučavanju Konstantinova života i djela nezaobilazan je spomen biskupa Euzebija Cezarejskog (263.-340.), koji je napisao dva osobito važna djela iz crkvene povijesti: *Život Konstantinov* i *Crkvena povijest*. Iako se najčešće smatra suprotno, Euzebije i Konstantin nisu bili bliski prijatelji, niti je Euzebije bio Konstantinov dvorjanin; njihovi kontakti su bili kratki i isprekidani (usp. González, 1984:132). Međutim, svojim mnogobrojnim djelima, a napose spomenutim povijesnim spi-

---

¹⁷ Koliko je car bio zainteresiran za mir pod svaku cijenu, a ne nužno za čistoću i istinu nauke, jasno pokazuje slučaj s Arijem kojega je nakon sabora protjerao u Iliriju, da bi ga, potaknut "arijanskim lobijem", za samo tri godine pozvao natrag ne samo u biskupiju iz koje je došao, nego i u klerički stalež (usp. Quasten, 1975:9).

¹⁸ Kao ozbiljan pokušaj legitimacije papinskih presezanja na svjetovnu vlast na Zapadu, u osmom je stoljeću krivotvoren jedan dokument, navodna Konstantinova darovnica, kojim se car Konstantin zahvaljuje papi Silvestru I. (koji ga je navodno izliječio od gube), na način da na papu prenosi carsku vlast i jurisdikciju na Zapadu. Shvaćanje koje taj dokument propagira je sljedeće: Krist je Kralj, Crkva je monarhija, papa je monarh, a po papinoj ovlasti zemaljski kraljevi vrše svoju zemaljsku vlast (usp. Pelikan, 1997:71-72).

sima, Euzebije je tako snažno oblikovao javno mnijenje o Konstantinu, da su bila potrebna stoljeća da se uoče naslage njegove konceptualne sheme i eventualne povijesne netočnosti (ili barem nategnutosti).¹⁹ Iz njegovih spisa se mogu iščitati temeljne crte njegove konceptualne sheme: 1) kršćanstvo je “krajnji cilj ljudske povijesti, osobito [...] u kontekstu Rimskog Carstva” (González, 1984:132) i 2) kod Konstantina su biskupi zamijenili ulogu rimskog Senata u prosuđivanju kvalitete careve vladavine, te su ga (Senat) štoviše i nadišli, postižući neovisnost o caru u svom djelovanju, što carski Senat nikad nije učinio (usp. Drake, 2002:391).

Euzebijev odnos prema Konstantinu i njegov utjecaj na dalji tijek događaja stručnjaci različito doživljavaju. Navest ću primjer samo dvojice za koje smatram da jasno odražavaju različitost u percepcijama u stručnim krugovima. Dok Drake smatra da je Euzebije u svojim spisima “preuzeo kontrolu nad konačnim uređenjem Konstantinove politike i protumačio je na temelju svoje konceptualne sheme” (Drake, 2002:358), González drži da “Euzebije nije kreator onoga što zovemo ‘službena teologija’, nego radije usta tisuća kršćana koji su, kao i on, bili oduševljeni Božjom milošću u konačnom oslobađanju Crkve od progona” (González, 1984:135). Moram priznati da se više slažem sa Drakeom u prosudbi Euzebija, jer je u Euzebijevim djelima očito da je vrlo selektivan i tendenciozan, što se ne može baš opravdati samo oduševljenjem nad prestankom progona i carevom zakonskom zaštitom Crkve kao organizacije.

Tko se više okoristio: Konstantin ili biskupi?

Na kraju ovog istraživanja prirodno je pitati: jesu li se Konstantinovim „obraćanjem“ više okoristili biskupi ili sâm Konstantin? Naravno, o tome postoje različita mišljenja. Ovdje ću ukratko prikazati samo neka mišljenja koja smatram najvažnijima, a potom ću izreći svoj sud.

U prirodnim i društvenim nesrećama 3. stoljeća iskristaliziralo se da je Crkva spremna da “postane igrač”, a da su biskupi vrlo pogodni da posluže kao alternativa za vladajuće elite Rimskog Carstva (usp. Drake, 2002:110). Budući da je oko 1800²⁰ biskupâ njegova vremena predstavljalo oko 6 milijuna kršćana u Carstvu (odnosno oko 10% populacije Carstva), Konstantin ih je očito vidio kao

¹⁹ Npr. tek je polovicom 19. stoljeća švicarski kulturni povjesničar Jacob Burckhardt otkrio da je Konstantin cijelog svog života ostao *pontifex maximus*, vrhovni svećenik rimske državne religije i da nije kršten sve do svoje smrtno postelje (usp. Drake, 2002:12). Isto je tako zanimljivo da se u svojoj *Crkvenoj povijesti* Euzebije više bavi političkim temama, nego, primjerice, progonstvima kršćana, obrazlažući to na način da je “bolje zabilježiti ono što može koristiti sadašnjim i budućim generacijama” (Crkvena povijest 8.1.7-2.3.; citirano prema Barnes, 1992:647).

²⁰ Oko tisuću ih je bilo u provincijama koje su govorile grčki, a oko osamsto u provincijama koje su govorile latinski (usp. Grant, 1994:160).

“igrače u igri imperija” (usp. Drake, 2002:73).

I dok postoje mišljenja da je za Konstantina kršćanstvo bilo i put k Bogu i način da ujedini Carstvo (jer ga je navodno vidio kao “kulturalno ljepilo za rimski svijet”; usp. Noll, 1997:51), ili pak da “Konstantin nije bio sposoban riješiti kompleksne administrativne i teološke probleme kršćanske Crkve” (Grant, 1970:245), pa je zato trebao biskupe kao pomoćnike, spomenuti Burchardt je Konstantina smatrao “kalkulirajućim političkim genijem” koji je koristio sve načine i izvore da ostane na vlasti, a da ne bude ni pod čijom kontrolom (usp. Drake, 2002:13). U prilog Burchardtovoj tezi bi eventualno mogle ići činjenice da je Konstantin pod svaku cijenu nastojao postići i sačuvati jedinstvo kršćanske Crkve, ne obazirući se puno na pravovjernu ili činjeničnu istinu²¹ kao i činjenica da je do kraja života ostao vrhovni svećenik poganske državne religije. No Drake Burchardtu s pravom prigovara konceptualni anakronizam,²² s obzirom na Konstantinov angažman u poganskom kultu, a obzirom na Konstantinovu borbu za jedinstvo Crkve (pod svaku cijenu) kaže da je Konstantin zapravo želio “koaliciju kršćana i pogana ujedinjenu iza politike koja proviđa religijski neutralan javni prostor” (Drake, 2002:271), što se moralo postići najprije monolitizacijom kršćanske strane.

Definitivno je sigurno da je postojala obostrana potreba za pomoći i suradnjom, i kod biskupâ i kod Konstantina. Konstantin je trebao biskupe da nose njegov društveni, politički i pravni poredak, a biskupi su (kao predstavnici Crkve) trebali cara na svojoj strani kako bi nesmetano mogli propagirati svoju vjeru, ali i koristiti različite povlastice koje im je samo car mogao priuštiti (usp. Drake, 2002:350-351). Oko toga se u načelu svi slažu. No ono oko čega postoje bitna razilaženja je kakva je bila narav tog međuodnosa i tko je zapravo više dobio iz navedene suradnje.

Drake smatra da je odnos države prema Crkvi, u ovom slučaju, bio odnos patronata ili skrbništva, u kojemu Konstantina ne trebamo shvaćati kao “autokratskog despota”, nego kao političara koji igra “političku igru s mnogo igrača” (Drake, 2002:43), pri čemu su biskupi caru trebali, između ostalog, i kao pokriće

---

²¹ Ovdje možemo za ilustraciju navesti poznati primjer taktiziranja s biskupom Atanazijem. Iako su cara Konstantina Atanazijevi neprijatelji na saboru u Tiru 335. godine uspjeli nagovoriti da Atanazija progna u njemački Trier, ipak je važno naglasiti da Konstantin nije dopustio da Atanazijeva katedra bude popunjena za vrijeme njegova progonstva (čime je očito pokazao da visoko cijeni spomenutog biskupa, a da mu je prvenstvena namjera bila da “smiri duhove na Istoku”). Štoviše, svojim je sinovima, na samrtni 337. godine, naredio da Atanazija i druge prognane biskupe mirno vrate na njihove katedre (usp. Jevtić, 1984:35-36).

²² U vrijeme konstantinskog obrata, a još više prije toga, gotovo da i nije bilo razlikovanja između državne i religijske vlasti; kralj ili car je nužno bio (i) religijska figura (usp. Drake, 2002:16-17). U starim civilizacijama, pa tako i u Rimskom Carstvu, religijske prakse i službe su bile primarna svrha javnih državnih službenika. Ideja religijske institucije odvojene od države nije imala smisla; nije čak postojala niti terminologija za takvo što (usp. Drake, 2002:91).

za različite riskantne i neugodne poteze (usp. Drake, 2002:226). Drake čak smatra da je Konstantin “izgubio utrku s biskupima”, i to iz dva razloga: 1) dopustio im je da uređuju zadnje detalje u odnosima Crkve i Carstva, što su oni iskoristili da afirmiraju svoje planove, tako što su išli čak i protiv Konstantinovitih i 2) kršćani su (napose Euzebije Cezarejski, ovdje uvjetno nazvan kršćaninom; uvjetno zbog svojih arijejskih uvjerenja) sve više bilježili događaje iz povijesti i tumačili ih na svoj način (usp. Drake, 2002:351-352).

S Drakeom se nikako ne bi složio Michael Grant. On smatra da je Konstantin potpuno kontrolirao biskupe, a kao potvrdu za svoju tvrdnju, između ostalog, iznosi činjenicu da je car osobno birao svakog biskupa kada se god pojavila potreba za izborom novoga (usp. Grant, 1994:159).

Nekakvo umjereno, srednje mišljenje, zastupa Aland koji kaže da, iako Konstantin za svog života nije uklonio sve svoje veze s poganstvom, važno je naglasiti da su se njegovi sinovi, nastavljujući očevu politiku upletanja u crkvena pitanja, također sve jasnije izjašnjavali kršćanima, uz vršenje pritiska na nekršćane, u čemu su bili ohrabrivani sve brojnijom populacijom kršćana u Carstvu (usp. Aland, 1985:79-80). Ono što Aland očito želi reći (da stavim u naš kontekst) jest da su Konstantinovi sinovi, uz to što su se upletali u crkvena pitanja i tako koristili Crkvu kao instituciju u državne svrhe, ipak kršćanstvu davali sve više mjesta, od čega su koristili imali osobito njezini najistaknutiji predstavnici – biskupi.

Dakle, dok Drake smatra da su Konstantina (postumno – to se može zaključiti iz konteksta) “nadigrali” biskupi dok je on pokušavao biti njihov “skrbnik” i “igrati s njima političku igru koliko-toliko ravnopravnih igrača”, Michael Grant smatra da je - sasvim suprotno - Konstantin potpuno kontrolirao biskupe sâm ih izabirući, a Aland se nalazi negdje između njih dvojice, tvrdeći da je kršćanstvo (sa svojim predstavnicima - biskupima, svakako) za vladavine Konstantinovitih sinova još više uznapredovalo, ali da su carevi nastavili očevu politiku upletanja u crkvena pitanja.

Što zaključiti nakon svega i/ili kojem se mišljenju prikloniti? Moram priznati da sam zauzeo umjereno stajalište - negdje između Alandovog i Drakeovog. Zašto?

Prvo. Opće je poznata činjenica da je kršćanstvo od Konstantinova vremena naovamo (uz manje iznimke) progresivno napredovalo²³ u zbližavanju s državnim vlašću, što je osobito kulminiralo u srednjem vijeku. Biskupi su očito dugo-

---

²³ Kad ovdje i u sličnim kontekstima kažem da je kršćanstvo “napredovalo”, ne mislim nužno da je napredovalo u svojoj biti (u razvoju nauka i njegovu prakticiranju) – štoviše, vrlo često se radilo o pravoj dekadenciji u tom smislu – nego mislim na napredovanje u društvenom/statusnom, političkom i materijalnom smislu (na tom vidiku je i naglasak u ovom članku).

ročno osigurali svoj položaj, spretno surađujući s carevima i kraljevima, počevši od Konstantina. U tome se mogu potpuno složiti s Alandom (aludiram na dio njegova mišljenja prema kojem smatra da su se "Konstantinovi sinovi i nasljednici na prijestolju sve jasnije izjašnjavali kršćanima, uz vršenje pritiska na nekršćane, u čemu su bili ohrabrivani sve brojnijom populacijom kršćana u Carstvu" (usp. Aland, 1985:79-80). Dakle, dugoročno gledano, biskupi su osigurali visoki položaj i sebi i kršćanstvu kao religiji u državnim strukturama i Rimskog Carstva, ali i u drugim državama koje su se kasnije deklarirale kršćanskima (otprilike, sve do reformacije i prosvjetiteljstva u 16. stoljeću, kada je počelo odvajanje države od Crkve).

Drugo. Kad se pitamo: jesu li biskupi uistinu (mada i postumno, dakle dugoročno) "nadigrali" Konstantina (kako tvrdi Drake) ili je možda ipak više "nadigrao" on njih, stavljajući ih pod svoju kontrolu, već i sâmim time što ih je on izabirao (kako tvrdi Grant), ne možemo dati jednostavan odgovor. Definitivno je da su biskupi bili pod velikom carevom kontrolom, čim ih je mogao slobodno birati i stavljati na tako utjecajne položaje sebi odgovarajuće ljude (na što je dobro ukazao Grant). Carev utjecaj jasno oslikava i činjenica da je on još kao nekršten (i vrhovni svećenik poganskog državnog kulta) sazvao prvi sveopći crkveni sabor i predsjedavao mu! Važno je, u ovom kontekstu, uzeti u obzir i Konstantinovo preseljenje u novoizgrađenu prijestolnicu Konstantinopol 330. godine, otkada je ondje centralizirano Carstvo iniciralo, možemo reći, prirodan proces povećanja carske kontrole nad Istočnom Crkvom, ali isto tako i to da rimski biskup postane najvažnija figura (i crkvena i politička) na Zapadu (usp. "Constantine the Great", 1966:335). Uzevši te činjenice u obzir, možemo zaključiti da su ovdje djelomično bili u pravu i Drake i Grant; Konstantin je (a onda i njegovi nasljednici) uistinu imao gotovo potpunu kontrolu nad Istočnom Crkvom (odnosno na području Bizanta) i u tom smislu se može reći da je "nadigrao" biskupe (u čemu se slažem sa Grantom), dok se, s druge strane, može reći da su zapadni biskupi (s rimskima na čelu), "nadigrali" Konstantina (a onda i njegove nasljednike), jer su se, zbog udaljenosti od prijestolnice i vješto koristeći neke povijesne činjenice (osobito mučeništvo Petra i Pavla u Rimu), pozivali na osobiti "apostolski autoritet" i na neki način se "oteli" carskoj (potpunoj) kontroli (u čemu se mogu složiti sa Drakeom). Smatram da je Aland među spomenutom trojicom bio najbliže istini, jer je, s jedne strane, tvrdio da je Crkva pod vodstvom biskupâ počela zauzimati sve važnije mjesto u Rimskom, a i drugim nadolazećim carstvima (kroz to što su se carevi sve eksplicitnije deklarirali kršćanima), dok su se, istodobno, carevi nastavljali "petljati" u crkveni život. Ovdje Alanda smatram jedino nedorečenim i nepreciznim, u smislu da nije naglasio veliku razliku između Istočne i Zapadne Crkve obzirom na (ne) ovisnost o caru/evima.

Zaključak

Malo je događaja koji su tako i toliko utjecali na povijest kršćanstva, ali i cijele (zapadne) civilizacije, kao što je to (bio) slučaj s Konstantinovim „obraćenjem“. Kršćanska Crkva je od progonjene i omražene postala favorizirana religija. Mnogostruke promjene zahvatile su sve pore crkvenog života: liturgiju, financijske prihode, izgradnju bogoslužnih prostora, rast i oblikovanje crkvene hijerarhije, rast ugleda crkvenih službenika, način ophođenja prema onima koji vjeruju drugačije od većine itd.

U ovom članku naš je fokus bio na utjecaju spomenutog „obraćenja“ na rast društvenog statusa najekspoziranijeg dijela kršćanske hijerarhije – biskupa. Ne ulazeći dublje u raščišćavanje pitanja o kršćanskoj autentičnosti Careva „obraćenja“, pokušali smo osvijetliti pitanje je li od napredovalog međuodnosa države i Crkve više koristi imao car ili (konkretno) biskupi. Iako je pitanje vrlo kompleksno, vjerujem da smo ovom radnjom uspjeli odgovoriti na njegov sržni dio i za to ponuditi odgovarajuće argumente. Konstantinovo „obraćenje“ je, dakle, dovelo do toga da su biskupi postali vladajuća društvena elita u Rimskom Carstvu, s mnogim povlasticama i jurisdikcijama i na crkvenom i na sekularnom području. Car je, ipak, imao veliku kontrolu nad biskupima, koje je vješto koristio kao homogenizirajući čimbenik Carstva. S vremenom je, osobito nakon Careva preseljenja u Konstantinopol, nastala velika razlika između Istočne i Zapadne Crkve – Istočna je bila pod snažnim Carevim monopolom, dok se Zapad sve više osamostaljavao, tako da možemo reći da se “Konstantin više okoristio biskupima na Istoku, dok su se biskupi više okoristili Konstantinom na Zapadu”.

Literatura

- Adam, Adolf (1993) *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar, Hrvatski institut za liturgijski pastoral.
- Aland, Kurt (1985) *A History of Christianity*, svezak 1, *From the Beginnings to the Threshold of the Reformation*, Philadelphia, Fortress Press.
- Barnes, Timothy D. (1992) *The Constantinian Settlement*, u: Harold W. Attridge i Gohei Hata (ur.) *Eusebius, Christianity, and Judaism*, 635-657, Detroit, Wayne State University Press, 1992.
- Bruce, F. F. (1976) *The Spreading Flame*, svezak 1, *The Rise and Progress of Christianity from its First Beginnings to the Conversion of the English*, Exeter, Great Britain, The Paternoster Press.
- Constantine the Great (1966) u: F. L. Cross (ur.) *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 334-335, London, Oxford University Press.
- Doerries, Hermann (1960) *Constantine and Religious Liberty*, New York, Yale

- University Press.
- Drake, H. A. (2002) *Constantine and the Bishops: The Politics of Intolerance*, London, The Johns Hopkins University Press.
- Durant, Will (1972) *The Story of Civilization*, svezak 3, *Caesar and Christ*, New York, Simon and Schuster.
- Franzen, August (1983) *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- González, Justo L. (1987) *A History of Christian Thought*, svezak 1, *From the Beginnings to the Council of Chalcedon*, Nashville, Tennessee, Abingdon Press.
- González, Justo L. (1984) *The Story of Christianity*, svezak 1, *The Early Church to the Dawn of the Reformation*, San Francisco, HarperSanFrancisco.
- Grant, Michael (1994) *Constantine the Great: The Man and His Times*, New York, Charles Scribner's Sons.
- Grant, Robert M. (1970) *Augustus to Constantine: The Thrust of the Christian Movement into the Roman World*, New York, Harper & Row.
- Hellwig, Monika K. (2005) Konstantin (oko 274-337), u: Michael Glazier (ur.) *Suvremena katolička enciklopedija F-LJ*, 260-261, Split, Marjan tisak.
- Jay, Eric G. (1977) *The Church: Its Changing Image Through Twenty Centuries*, svezak 1, *The First Seventeen Centuries*, London, SPCK.
- Jedin, Hubert (1997) *Crkveni sabori*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Jedin, Hubert (2001) *Velika povijest Crkve*, svezak 1, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Jedin, Hubert (1995) *Velika povijest Crkve*, svezak 2, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Jevtić, Atanasije (1984) *Patrologija*, svezak 2, *Istočni oci i pisci 4. i 5. veka*, Beograd, Pravoslavni Bogoslovski fakultet.
- Jones, A. H. M. (1978) *Constantine and the Conversion of Europe*, Toronto, University of Toronto Press.
- Kovačić, Slavko (2004) *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, Split, Verbum.
- Latourette, Kenneth Scott (1999) *A History of Christianity*, svezak 1, *Beginnings to 1500.*, Peabody, Massachusetts, Prince Press.
- Lietzmann, Hans (1964) *A History of the Early Church*, svezak 3, *From Constantine to Julian*, New York, Meridian Books.
- MacMullen, Ramsay (1969) *Constantine*, New York, Dial Press.
- McKim, Donald K. (1988) *Theological Turning Points: Major Issues In Christian Thought*, Atlanta, John Knox Press.

- Meyendorff, John (1989) *Imperial Unity and Christian Divisions*, New York: St. Vladimir's Seminary Press.
- Murphy, F. X. (1967) Constantine I, The Great, Roman emperor, u: William J. McDonald (ur.) *New Catholic Encyclopedia*, svezak 4, 226-229, Washington, D.C., The Catholic University of America.
- Noll, Mark A. (1997) *Turning Points: Decisive Moments in the History of Christianity*, Grand Rapids, Michigan, Baker Books.
- Orlandis, José (2004) *Povijest kršćanstva*, Split, Verbum.
- Pavić, Juraj i Tomislav Zdenko Tenšek (1993) *Patrologija*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Pelikan, Jaroslav (1975) *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, svezak 1, *The Emergence of the Catholic Tradition (100-600)*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Pelikan, Jaroslav (1997) *Isus kroz stoljeća: Njegovo mjesto u povijesti kulture*, Mostar, Ziral.
- Popović, Jevseviije (1992) *Opća crkvena istorija: sa crkvenostatističkim dodatkom*, svezak 1, *Do 1054.*, Novi Sad, Prometej.
- Quasten, Johannes (1975) *Patrology*, svezak 3, *The Golden Age of Greek Patristic Literature: From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Utrecht, Spectrum Publishers.
- Schaff, Philip (1996a) *The History of the Christian Church*, svezak 1, *Apostolic Christianity: From the Birth of Christ to the Death of St. John*, Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers.
- Schaff, Philip (1996b) *The History of the Christian Church*, svezak 2, *From the Death of John the Apostle to Constantine the Great*, Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers.
- Schaff, Philip (1996c) *History of the Christian Church*, svezak 3, *Nicene and Post-Nicene Christianity: From Constantine the Great to Gregory the Great*, Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers.
- Smith, M. A. (1976) *The church under siege*, Leicester, England, Inter-Varsity Press.
- Von Campenhausen, Hans (1969) *Ecclesiastical Authority and Spiritual Power in the Church of the first Three Centuries*, London, Adam & Charles Black.
- Von Campenhausen, Hans (1998) *The Fathers of the Church*, Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers.
- Williams, George Huntston (1951) *Christology and Church-State Relations in the Fourth Century*, Church History 20 (1951):3-33.

Summary *The purpose of this article is to suggest an answer to the question: who benefited the most from the Constantinian turn – the bishops or the Emperor? Trying to encompass and present relevant content from a complex historical context and consulting opinions of prominent scholars in the field, while keeping focused on finding concrete answers, the author suggests a conclusion which could be summarized as follows: after the Constantinian turn, the bishops became the social elite of the Roman Empire, which the Emperor deftly utilized by controlling their work. Bishops in the west gradually and partially freed themselves from that control (thus, benefiting more than the Emperor(s) from the newly created circumstances), while their eastern colleagues eventually found themselves entirely dominated by the state authorities.*

